«РАСЛЫЙМ»
Татарстан Республикасы
Премьер-министры
урынбасары – Татарстан
Республикасы мәгариф һәм
фән министры
____________ Э.Н. Фәттахов
«24» ноября 2016 нчы ел

Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының IX сыйныф укучыларына ТАТАР ТЕЛЕННӘН дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең күрсәтмә варианты

Татарстан Республикасы мәгариф һәм фән министрлыгы
тарафыннан әзерләнде

Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының IX сыйныф укучыларына ТАТАР ТЕЛЕННӘН дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең күрсәтмә варианты

Имтихан эшенең күрсәтмә вариантына аңлатма

2017 нче елгы дәүләт йомгаклау аттестациясе эше сочинение элементлары белән киңәйтелгән иҗади биремле изложение формасында тәкъдим ителә. Изложение имтихан бирүчеләрнең тыңланган текстка нигезләнеп, мөстәкыйль рәвештә мәгънәви бөтен, сөйләм бәйләнешлелеге һәм язу эзлеклелеге белән характерланган иҗади бирем башкаруына йөз тота. Киңәйтелгән изложение укучыларның лингвистик компетенциясе (тел материалы белән эшләгәндә, лингвистик белемнәрне куллана алуы, тел һәм сөйләмгә караган белеме, өйрәнгән материалны урынлы куллана белү күнекмәләре, шулай ук таный белү, төркемләү, татар теле дәресләрендә алган аналитик белем һәм күнекмәләр), тел компетенциясе (лексик, грамматик, стилистик, орфографик һәм пунктуацион нормаларны саклау осталыгы һәм күнекмәләре), коммуникатив (аралашу) компетенциясе (сөйләм эшчәнлегендә продуктив һәм рецептив күнекмәләрне үзләштерү дәрәҗәсе) тикшерелә.

Күрсәтмә вариант катнашучыга һәм киң җәмәгатьчелеккә дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең төзелеше, биремнең үзенчәлеге, аның формасы, катлаулылык дәрәҗәсе турында фикер йөртергә мөмкинлек бирә. Бу варианттагы биремне үтәүнең бәяләү критерийлары җавапның тулылыгы һәм дөрес язылышы таләпләре турында күзаллау тудыра.

Күрсәтмә вариант материаллары чыгарылыш сыйныф дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенә әзерлек осталыгын булдырачак.

Эшне үтәү өчен күрсәтмә

Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының IX сыйныфын тәмамлаучы укучыларга татар теленнән дәүләт йомгаклау аттестациясе эшен язу өчен 3 сәгать 55 минут вакыт бирелә. Бирем 1 өлештән тора. Укучылар текстны 2 тапкыр тыңлыйлар. Беренче тапкыр тыңлаганнан соң, уйлану өчен һәм каралмада эшләү өчен вакыт бирелә (5 минут). Текстны икенче тапкыр тыңлаганнан соң, изложение язу эше башлана. Изложение биремдә күрсәтелгән проблемага бәйле сочинение элементлары белән киңәйтелә. Укучылар әлеге проблемага бәйле иҗади фикер йөртергә һәм үз фикерләрен дөрес, логик эзлеклелектә формалаштырырга тиеш.

Язма эшне башкару барышында орфографик сүзлекләрдән файдаланырга рөхсәт бирелә.

Каралмадагы язулар тикшерелми!

Язма эш махсус төзелгән критерийлар буенча бәяләнә. Язма эшне хаталарсыз башкарып, югарырак балл җыярга тырышыгыз.

Сезгә уңышлар телибез!

Текстны тыңлагыз һәм киңәйтелгән изложение языгыз. Текстны тыңлагач, микротемаларны билгеләгез. Тулы текстның һәм андагы микротемаларның төп эчтәлеген бирергә кирәклеген истә тотып эшләгез. Изложениенең күләме 150 сүздән ким булмаска тиеш. Изложениене чиста һәм танырлык итеп языгыз.

Гомеремдә беренче тапкыр авылымны ташлап чыгуымны сөйлим әле. Җәйнең бик матур бер көнендә Хәлимә апа мине үзләренең авылына кунакка алып китте. Минем улым синең белән яшьтәш, аның гармуны да, велосипеды да бар, икәүләп уйнарсыз, дип кызыктыргач, мин дә, әнкәй дә ризалаштык.

Аларның авылы бездән җиде чакрымда. Малайлары минем кебек бишлегә генә укуы өстенә, тальян гармунда сыздырып уйнавы белән шаккаттырды, мине дә өйрәтергә сүз бирде. Өйләре дә зур, бай җиһазлы, ни ашасаң, шул бар. Ләкин нишләптер кичкә таба мин кызык тапмый башладым, күңелемә әллә нинди сагынуга тартым бер нәрсә кереп оялады, күңелем төште.

Кинәт ай чыкты. Шунда миңа әллә ни булды, бу безнең авыл ае түгел иде! Ул, нишләптер, бик тә кызганыч иде, минем күзләремә яшьләр килде....

Төнлә мин юньләп йоклый алмадым. Иртән ашап-эчкәч тә, Олы Чакмакка кайтам, дидем. Минем бу сүзләрем аларны шаккаттырды, бөтенесе беравыздан: "Тагын бер генә көн!" – дип кыстарга тотынды. Мин чак кына елап җибәрмәдем. Әгәр бер көнгә калсам, Олы Чакмагыбыз, әнкәй, күршеләр, дус малайлар, Ык буйлары, болын-әрәмәләр, тагын әллә нәрсәләр юкка чыгар кебек. Үгетләүләренә карамастан, кайтып киттем. Башта йөгерә-атлый бардым, авылны чыккач, тузанлы юлдан тондым гына!

Йә, Хода, әнә бит авыл шунда – урынында! Әнә бит Гыймай тавы битләре, безнең урам башындагы өйләр, су суырта торган биек тимер колонканың түгәрәк ясап әйләнә торган матур канатлары! Шатлыктан күзләремә яшь тула, мин аларны сөртмим дә, юньләп тоймыйм да. Мин ничек бәхетле идем бу минутларда! Мондый шатлыкны тагын ничә мәртәбә кичердем икән мин үз гомеремдә?! Бөтен йөзләрем, тәннәрем ут булып янган, йөрәгем ашкынып типкән хәлдә юлдагы тузаннарга, читтәге үләннәргә басып, әллә очып, авылга кайтып җитәм.

Мин урам капкасын ачып керәм, тыным кабып ишек янына киләм, бүрәнә башыннан ачкычны алам. Сәке өстендәге киезгә мендәр салам да шунда авам.

(Ф. Садриев) (276 сүз)

***Чыганак:** Ф. Садриев. Авылдан хатлар. – Казан, 2009. – Б.5-6.* **Фоат Садриев** (1941) – танылган язучы-прозаик, драматург, журналист, Г. Тукай бүләге иясе.

“Мин чак кына елап җибәрмәдем. Әгәр бер көнгә калсам, Олы Чакмагыбыз, әнкәй, күршеләр, дус малайлар, Ык буйлары, болын-әрәмәләр, тагын әллә нәрсәләр юкка чыгар кебек”, – җөмләләрендә әйтелгән фикерләрне ничек аңлыйсыз? Шулар турында языгыз. Фикерегезне раслау өчен, тыңланган тексттан **2 мисал** китерегез.

Язма эшнең күләме **150 сүздән** дә ким булмаска тиеш.

Язма эшне чиста һәм танырлык итеп языгыз.

Тыңланган текстка таянып язылмаган эшкә билге куелмый.

Текстның эчтәлеген аңлатмаларсыз язган һәм сочинение элементлары белән киңәйтелмәгән өчен 0 балл куела.

Киңәйтелгән изложение өчен текст турында белешмә	
Абзац номеры	**Микротемалар (мәгънәви кисәкләр)**
1	Хәлимә апа мине үзләренә кунакка алып китте.
2	Кичкә таба мин кызык тапмый башладым.
3	Бу безнең авылның ае түгел иде.
4	Мин авылга кайтып киттем.
5	Бу минутларда мин бик бәхетле идем.

Язма эшне бәяләү критерийлары

1 нче таблица

№	Критерий	Балл
ИК1	**Изложениенең эчтәлеге**	
	Укучы тыңлаган текстның эчтәлеген тулы ачкан, анда яктыртылган **барлык** мәсьәләләр язмада урын алган.	2
	Текстның эчтәлеге ачылган, **әмма** бер микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	1
	Текстның эчтәлеге ачылган, **әмма** бердән артык микротема төшеп калган (яки өстәлгән).	0
ИК2	**Изложениенең мәгънә бөтенлеге, бәйләнешле сөйләм һәм анық эзлеклелеге**	
	Укучының эшендә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә: - логик хаталар юк, эзлеклелек бозылмаган; - текст кызыл юлларга дөрес бүленгән.	2
	Эштә мәгънә бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә, **әмма** бер логик хата бар **яки** кызыл юлны билгеләүдә бер хата бар.	1
	Эштә коммуникатив (аралашуга караган) мәгънә сакланган,	0

	әмма бердән артык логик хата **яки** кызыл юлны билгеләүдә ике хата җибәрелгән.	
ИК3	**Эшнең композицион бөтенлеге**	
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, **ләкин** текст төзүдә 1 хатасы бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки күбрәк хатасы бар.	0
ИК4	**Дәлил-мисалларның булуы**	
	Укучы тексттан әлеге кисәкнең эчтәлегенә туры килә торган 2 дәлил-мисал китергән.	4
	Укучы тексттан әлеге кисәкнең эчтәлегенә туры килә торган 1 дәлил-мисал китергән.	2
	Укучы башка тексттан дәлил-мисаллар (-лар) китергән.	1
	Укучы әлеге кисәкнең эчтәлеген аңлата торган дәлил-мисал китермәгән, **яки** укучы биремдәге цитатаны я аның бер өлешен дәлил-мисал итеп китергән.	0
ИК1-ИК4 күрсәткечләре буенча изложение өчен җыела торган иң югары балл		**10**

Игътибар!

Әгәр изложениедә сочинение элементлары булмыйча, текстның эчтәлеге генә чагылыш тапса, бәяләүнең барлык критерийлары буенча (ИК1-ИК4) 0 балл белән бәяләнә.

Язма эшнең грамоталылыгы һәм аның фактик төгәллеге аерым бәяләнә (2 нче таблицаны кара).

2 нче таблица

№	Укучы сөйләменең грамоталылыгын һәм фактик төгәллеген бәяләү критерийлары	
ГК1	**Орфографик нормаларның үтәлеше**	
	Орфографик хаталары юк **яки** хатасы 1 дән артык түгел	2
	2-3 хата җибәрелгән	1
	Хаталарының саны 4 тән артык	0
ГК2	**Пунктуацион нормаларның үтәлеше**	
	Пунктуацион хаталары юк **яки** хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ГК3	**Грамматик нормаларның үтәлеше**	
	Грамматик хаталары юк **яки** 1 хатасы бар	2
	2 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 3 тән артык	0

ГК4	**Сөйләм нормаларының үтәлеше**	
	Сөйләм хаталары юк **яки** хатасы 2 дән артык түгел	2
	3–4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ФК1	**Язма сөйләмнең фактик төгәллеге**	
	Материалны язмада бирүдә, шулай ук аңлауда һәм терминнар кулланылышында фактик хаталар юк.	2
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 1 хата бар.	1
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 2 хата бар.	0
ГК1-ГК4, ФК1 критерийлары буенча изложение өчен иң югары балл		**10**

Грамоталылыкны бәяләгәндә, **изложениенең күләмен** исәпкә алырга кирәк. Язма эшнең гомуми күләме 150 сүздән ким булмаска тиеш.

2 нче таблицада китерелгән нормативлар гомуми күләме 200 дән артык сүз булган изложениеләрне тикшерү өчен кулланыла.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 150-199 сүз булса, ГК1-ГК4 критерийлары буенча 1 баллдан артык куелмый:

ГК – 1 буенча орфографик хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 2 буенча пунктуацион хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;

ГК – 3 буенча грамматик хаталар булмаганда 1 балл куела;

ГК – 4 буенча сөйләм хаталары булмаганда 1 балл куела.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 150 сүздән артмаса, мондый эшләргә ГК1-ГК4 критерийлары буенча 0 балл куела.

Дәүләт йомгаклау аттестациясен тулаем башкару барышында җыярга мөмкин булган максималь балл – **20.**

Имтихан эше өчен түбәндәге билгеләр куела:

0-5 балл – «2» ле билгесе;

6-10 балл – «3» ле билгесе;

11-15 балл – «4» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1–ГК4 критерийлары) 5 баллдан кимрәк балл җыймаска тиеш. Әгәр укучы ГК1–ГК4 критерийлары буенча 5 баллдан кимрәк балл җыйса, «3» ле билгесе куела.

16-20 балл – «5» ле билгесе. Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1–ГК4 критерийлары) 10 баллдан кимрәк балл җыймаска тиеш. Әгәр укучы ГК1–ГК4 критерийлары буенча 10 баллдан кимрәк балл җыйса, «4» ле билгесе куела.